

генерального штабу. Їхні розвідувальні функції свідомо замовчувалися. Пілсудчики стверджували, що розмови з представниками генерального штабу стосувалися лише питань формування польських частин, їх озброєння та застосування у майбутній війні з Російською імперією. Такі заяви робили, зокрема, Ю. Стахевич, В. Славек, І. Дашинський [12, s. 20–21; 2, s. 19–20; 7, s. 517–518; 5, s. 34–35]. Однак факт тісного співробітництва Ю. Пілсудського з австрійською розвідкою не викликає ані найменшого сумніву. Попри те, що М. Ронге у 1918 р. особисто простежив за знищенням списків інформаторів австрійської розвідки, у реєстрі іноземців австрійського Міністерства внутрішніх справ за 1908 р., який зберігається у Віденському архіві, біля прізвища Ю. Пілсудського зберігається напис: “Розвідницька служба на користь Австрії”. У документах цього ж архіву зберігаються й інші численні матеріали про співробітництво ППС-“фракції” з австрійською розвідкою [5, s. 34].

Отже, можна стверджувати, що зв'язки ППС-“Фракції революційної” з іноземними розвідками не були поодинокими, а радше мали систематичний характер з метою отримання коштів і зброї від іноземних розвідок в обмін на надання послуг шпигунського характеру.

1. Witos W. *Moje wspomnienia*. – Т. II. – Paryż, 1964. 2. Migdal S. *Pilsudczyzna w latach pierwszej wojny światowej*. – Katowice, Śląsk, 1961. 3. Holzer J. *Polska partia socjalistyczna w latach 1914–1919 // Ruch robotniczy i ludowy w Polsce w latach 1914–1923*. – W.: KiW, 1961. – S.319–354. 4. Wojciechowski S. *Moje wspomnienia*. – Т. I. – Lwów–Warszawa: Atlas, 1938. 5. Arski S. *My pierwsza brygada*. – W.: Czytelnik, 1963. 6. Наленч Д., Наленч Т. *Юзеф Пілсудський. Легенди і факти*. – М.: Политиздат, 1990. 7. Jabłoński H. *Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej w czasie wojny 1914–1918*. – W.: PWN, 1958. 8. *Pamiętniki generała Rybaka*. – W.: Czytelnik, 1954. 9. *Galiczyńska działalność wojskowa Piłsudskiego // Dokumenty*. – W.: PWN, 1967. 10. Ронге М. *Разведка и контрразведка*. – М.: Госвоениздат, 1939. 11. Lipecki J. *Legenda Piłsudskiego*. – Poznań, 1922. 12. Stachiewicz J. *Polskie plany mobilizacyjne przed wojną światową*. – W.: Niepodległość, 1933. – Т. VIII – S. 3–55.

УДК: 94(477)“1914/1915”

О.Я. Мазур¹, І.В. Баран², М.О. Борищак³

¹ Національний університет “Львівська політехніка”,

² Львівський національний аграрний університет,

³ Львівський державний університет фізичної культури

МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ЗАРУЧНИКИ, БІЖЕНЦІ, ВИГНАНЦІ, ЕВАКУЙОВАНИ

© Мазур О.Я., Баран І.В., Борищак М.О., 2013

Досліджуються міграційні процеси у Східній Галичині на початку Першої світової війни. Проаналізовано чинники, що призвели до великого переміщення людей, їх кількість по окремих повітах, становище, діяльність російських державних установ з облаштування та опіки біженців.

Migration processes in East Galychina at the beginning of World War I are investigated. The factors that resulted in the large moving of people, their amount on separate districts, position, activity of Russian state institutions concerning settlement and protection of refugees have been analysed.

Галицькі землі стали епіцентром бойових дій у Східній Європі, що призвело до значних людських і матеріальних втрат. У регіоні, який мав ключове геополітичне значення, зруйновано десятки міст і містечок, спалено і пограбовано сотні сіл. Від голоду, різних хвороб та епідемій масово гинули люди, сотні тисяч жителів краю стали біженцями, заручниками, вигнанцями або

евакуйованими. Австро-угорських та російських властей зовсім не турбувала доля цивільного населення, їхні зусилля спрямовувалися насамперед на вирішення воєнних потреб. Війна викликала велике переміщення людей.

У сучасних умовах посилюється інтерес до вивчення історичного минулого. Особливо тих подій, які колись замовчувалися або й свідомо фальсифікувалися. У роки незалежності докорінно змінилися методологічні засади інтерпретації документального матеріалу.

Зважаючи на актуальність та недостатню вивченість проблеми, автори поставили за мсту доповнити новим фактологічним матеріалом загальну тему.

Деякі аспекти цієї теми висвітлені у публікаціях І. Компанійця, І. Кучери, С. Макарчука, О. Мазура, В. Осечинського, О. Перелигіної, І. Патера, О. Реєнта, О. Сердюка та ін. [1].

З початком Першої світової війни в Австрії був запроваджений воєнний стан. Згідно з імператорським розпорядженням від 25 липня 1914 р., всі судові справи політичного характеру були вилучені з відання цивільних властей і передані до надзвичайних воєнних судів. У перші місяці, коли західноукраїнські землі стали ареною кровопролитних боїв між російськими і австро-угорськими військами, тут була встановлена жорстока військова диктатура. Невдачі австрійського війська на фронті пояснювалися зрадою місцевого “русинського” [українського – О.М., І. Б., М. Б.] населення під впливом російської агітації. В обіжнику намісника Галичини В. Коритовського від 8 серпня 1914 р., надісланому усім староствам та дирекції поліції у Львові і Кракові, вказувалося про згубний вплив москвофілів на дії збройних сил. Рекомендувалося вжити енергійних заходів для приборкання цього руху, а також провести езекуцію і діяти по відношенню до винних без будь-якої поблажливості. Накази військового командування мали стати гарантом лояльності населення до Австро-Угорської імперії. Вони “узаконювали” беззаконні варварські дії. Проти власних підданих кинули не лише жандармерію, поліцію, цивільну владу, але й армію.

Під приводом боротьби з москвофільством власті проводили масові арешти і виселення. У Скалатському повіті жандарми кинули до в’язниці близько 100, Бродівському – 120, Бібречському – 195 осіб. В с. Розольне Богородчанського повіту – 140, в с. Пороги, того самого повіту – близько 400 осіб. У кожному з повітів були села, з яких вивозили усіх мешканців. В с. Залужжя, Снятинського повіту були заарештовані і вивезені усі мешканці села. У Сколівському повіті в перші дні війни заарештували понад 400, в Сокальському повіті – понад три тисячі осіб. В одному Львові тільки 20 серпня 1914 р. було заарештовано 1200 осіб. В’язниці були переповнені. Директор поліції у Львові звернувся 27 серпня 1914 р. до намісника В. Коритовського з проханням вивезти близько двох тисяч осіб, які з великими труднощами були розміщені у міській в’язниці місцевого крайового кримінального суду, арештному будинку повітового суду [2]. За свідченням одного з арештантів, у в’язниці “Бригідки” в ніч з 27 на 28 серпня перебувало до двох з половиною тисяч осіб [3].

Після запровадження воєнного стану почали діяти військово-польові суди. Пожежами і шибеницями супроводжувався відступ австро-угорської армії. У Городоцькому повіті було вбито 179 осіб, їх будинки спалено і зруйновано, майно розграбовано. У селі Устя Жидачівського повіту вояки захопили з собою двох чоловіків і вісім жінок. Одного з чоловіків вбили, а інших тримали під час бою перед окопами. Солдати розстрілювали і вішали людей за неблагонадійність, непатріотичні настрої, образу цісарської величності, за підозру у “державній зраді”, найменші провини. Користуючись безнаказаністю і захоплювані командуванням солдати усіляко знущалися над мирними жителями. Австрійська вояччина поводи́ла себе в краю, як на завойованій ворожій території. Їх настрої характеризують слова командувача 11-м корпусом генерала Колошварі: “Перш ніж починати війну з Росією, слід було перевішати все русинське [українське – О.М. І. Б., М. Б.] населення” [4].

Поряд з масовими арештами австрійське командування запровадило інститут заручників. Генерал Колошварі 19 серпня 1914 р. наказав брати заручниками поважних і впливових осіб у місцевостях, які заявили себе русофільськими. У разі виявлення найменших ознак підтримки населенням ворога з заручниками слід було поступити з безпощадністю. Жоден захід в такому випадку не вважався “достатньо суворим” [5].

Система заручництва широко практикувалася у Східній Галичині. Так, в Самборі заручниками було взято понад 10 осіб з місцевої інтелігенції і 150 селян, серед них Павликів,

Кондій, Кміцікевич та ін.; в Радехові – два священики. Під час боїв, що велися на території Городоцького повіту, заручників взяли від кожного села. У наказі генерала Колошварі від 9 жовтня 1915 р. говорилося : “3 тої гміни, в районі якої телеграфні або телефонні дроти будуть пошкоджені, буде взята велика грошова контрибуція. У випадку повторення начальник і секретар, а також усі взяті заручники будуть розстріляні, а всі найближчі околиці спалені” [6].

Тисячі невинних людей, сотні священиків безпідставно звинувачені у шпигунстві на користь Росії і вивезені вглиб Австрійської імперії. Один з в'язнів тюрми по вул. Казимирівській у Львові згадує про евакуацію арештантів: “Озвірілий натовп львівських “патріотів” з євреїв і поляків бив нас, особливо священиків, палицями, кілками, в нас кидали каміння і гній, плювали в обличчя” [7].

Безправність і безвихідь панували у краї. Поведінка цивільних і військових властей викликала обурення і протести. Митрополит А. Шептицький в гострій формі виступив проти такої політики і від імені греко-католицької церкви звернувся до намісника В. Коритовського із заявою. В обороні священиків виступили також перемишльський єпископ К. Чехович, станіславський єпископ Г. Хомишин [8].

Відступаючи, австрійці вивезли понад 10 тисяч осіб вглиб Австро-Угорщини у спеціальні табори для евакуйованих та інтернованих у Терезині, Талергофі, Естергомі в Штирії, Енцендорфі, Оберголябруні поблизу Відня, Міскольчі, Гроссау, Брно, Гміндені, Лінці, Дебрецені, Інсбруці. Особливо прославився жорстоким режимом табір Талергоф, що знаходився у Штирії, неподалік від м. Грац. Перший транспорт прибув сюди 4 вересня 1914 р. – 1600 осіб зі Львова і 700 – зі Станіславської тюрми [9]. До кінця року тут перебувало близько 8 тисяч інтернованих чоловіків і жінок. Жандарми відправляли до Талергофа цілі родини галичан, запідозрених у державній зраді [10]. Д. Дорошенко у своїх спогадах писав: “Багато людей мучилося цілі роки, багато від страшних умов життя дуже скоро опинялись замість людського суду – перед судом Найвищого Судді!...” [11, с. 29]. Інтернованих чекала смерть від голоду і холоду, епідемічних захворювань, антисанітарних умов, нелюдських знущань.

Війна змінила чисельність міст і містечок. Щодо кількості населення Львова, то воно становило приблизно 215 тисяч осіб, як і в мирний час. Змінився лише склад населення. Більш заможна частина, близько 20 тисяч осіб виїхала з міста ще до відступу австрійських військ, а натомість прибула велика кількість бідняків-біженців. Їх нараховувалося до 30 тисяч осіб [12]. Отже, чисельний склад населення міста майже не змінився, а змінилося лише співвідношення бідних і багатих.

Зайнявши у вересні Галичину і остаточно у жовтні 1914 р. Буковину, російські власті офіційно стали називати окуповану територію “зайняту за правом війни” і взялися за організацію управління цього широкого простору. Ліквідовувалися органи австрійської влади і формувалися владні структури російської адміністрації під керівництвом воєнного генерал-губернатора. Головним їхнім завданням було сприяти забезпеченню потреб армії, полегшувати відносини між військом і місцевим населенням.

Територія Галичини стала місцем найбільших і найкровопролитніших боїв. Населення страждало як від австрійських, так і від російських окупаційних військ і властей. При вступі російських військ до Львова заручниками добровільно стали 16 осіб. Від українців: Ю. Гірняк, дир. М. Заячківський, о. ректор Й. Боцян і П. Войнаровський; від москвофілів – о. І. Антонович-Давидович, д-р. А. Павельцький, І. Сас-Григорович-Лісковацький, М. Григорович-Третяк; від поляків – о. д-р. С. Шидельський, Б. Левицький, д-р. В. Стеслович, Й. Вчеляк; від євреїв – д-р. Я. Діаманд, І. Йонас, д-р. Г. Рабнер, М. Ваїнреб [13]. Заручники були звільнені.

З моменту окупації Галичини обмежувалося право вільного в'їзду і виїзду. Російські власті запровадили систему заручництва. Вперше про це йшлося у телеграфному розпорядженні головнокомандувача Південно-Західним фронтом генерала М. І. Іванова від 22 вересня 1914 р. Зокрема відзначалося, що з метою запобігання навмисному пошкодженню телеграфа і мостів слід було брати заручників з місцевого населення. Проте на початку 1915 року, коли було встановлено, що кожне перегрупування російських військ спричиняє тимчасове залишення того чи іншого району, внаслідок якого противник вживав жорстоких заходів до прихильного Росії населення, заручництво набуло ширшого застосування.

Верховний головнокомандувач російської армії, великий князь Микола Миколайович наказав: 1) виселяти євреїв вслід за відступаючим противником і брати заручників з найбільш заможних та відомих за громадською діяльністю або посадою євреїв; 2) попередити єврейське населення і

заручників, що вони несуть відповідальність за всі насильства, вчинені над мирним населенням, за наклепами євреїв. Заручників відправляли для утримання під вартою на лівому березі Дністра [14].

Так само, як німці й українці, російською окупаційною владою переслідувалися євреї, які хоч визнавалися нею за окрему націю, але без жодних прав. У доповідній записці Верховному Головнокомандувачу російських військ директор дипломатичної канцелярії у Ставці М. Базілі писав, що євреї дуже ворожо ставляться до росіян, але “перед торжеством нашої сили не сміють відкрито показувати свою неприязнь”. Далі зазначалося, що під час битви під Городком, коли, здавалося, неминучим є повернення Львова австрійцям, не приховували своєї радості [15].

Невдовзі почалися антиєврейські провокації, в результаті яких 17 жовтня 1914 р. у місті через спровоковану стрілянину загинуло кілька невинних людей. Російські власті конфіскували тоді три єврейські житлові будинки, взяли нових заручників, багатьох євреїв вивезли з міста. Взагалі зі Львова за час окупації було вислано 213 євреїв [16].

У Коломиї на євреїв російські власті наклали своєрідну контрибуцію за “неправдиві дані” про свою власність, переслідування відбулись в Станіславові, Чернівцях, Самборі та інших містах. 26 лютого 1915 р. воєнний генерал-губернатор Г. Бобринський на основі наказу Головнокомандувача Південно-Західного фронту М. І. Іванова про збільшення шпигунської діяльності з боку євреїв видав розпорядження, згідно з яким євреям заборонялося селитися в Галичині, переїжджати з одного повіту до іншого, а порушники каралися штрафом до 3 тис. рублів або трьома місяцями тюрми [17, с. 108].

Відступаючи з-під Перемишля, росіяни брали заручників. У Мостиському, наприклад, взято 7 заручників, у містечку Білча Добромільського повіту п’ять осіб вивезено до Полтавської губернії. У донесенні начальника Яворівського повіту йшлося про 13 заручників – 10 українців і трьох євреїв [18].

У рапорті Перемишльському губернатору начальник Кольбушівського повіту доносив, що у м. Кольбушеві і в м. Ранижові арештовано сім євреїв, яких він здав у розпорядження командира етапу у Ранижові. Мешканцям було оголошено, що при зайнятті австрійським військом цих міст і страти осіб, запідозрених у співчутті до них, буде страчено двох заручників за кожного страченого росіянина [19].

Російське військове командування насильно виселяло євреїв з прифронтових територій. Так, весною 1915 р. з російської прифронтової зони вздовж Дністра завширшки 10 км євреїв було виселено в тил на територію Чортківського та Гусятинського повітів. З Гусятини, де до війни проживало 6 тисяч євреїв, їх виселили західніше від австрійської прифронтової зони. Тільки у Копиченцях опинилося понад 3 тис. осіб. Незабаром це населення почало голодувати, кинулися пошесні хвороби [20, с. 57].

Тільки у лютому 1915 р. з району фортеці Перемишль було вислано в адміністративному порядку 10 тис. євреїв. Усього у 1915 р. із Східної Галичини як заручників було вивезено 700 осіб [21, с. 15].

За даними канцелярії воєнного генерал-губернатора Галичини у Львівській губернії заручників взяли з Городоцького повіту – шість, Долинського – 16, Рава-Руського – 17, Сокальського – 18, Перемишлянського – 29, Жидачівського – 47, Стрийського – 48, Кам’яно-Струмилівського – 66 осіб. У Перемишльській губернії: з Старосамбірського – 13, Яворівського – 13, Мостиського – 12, Добромільського – п’ять, Комарнівського – 23, Кольбушівського повіту – сім осіб. У Чернівецькій губернії: з м. Чернівці – 14, Заставненського – 18, Коломийського – п’ять, Городенківського повітів – дві особи. Зазначимо, що усього заручниками було взято 523 євреї з Львівської губернії [22].

У Львові заручників брали за розпорядженням генерал-губернатора Г.О. Бобринського під час відступу російських військ. У ніч на 20 червня 1915 р. жандарми провели арешти серед цивільного населення за задалегідь підготовленими списками. Із 132 запланованих вдалося арештувати лише 38 осіб (одному вдалося втекти). Пристав градоначальства був запідозрений у тому, що під час евакуації продав список заручників [23].

Серед заручників були відомі і впливові люди, вчені, адвокати, чиновники, купці, священники (12 поляків, 10 українців, 15 євреїв) [24, s.165–167].

Президент міста Т. Рутковський, віце-президенти Л. Шталь та Ф. Шляйхер теж підлягали вивезенню. Заручники мали забезпечити можливість російським військам і властям покинути місто.

Заручників вивозили до Львова і звідси переправляли у розпорядження Київського військового округу. По Тернопільській губернії цивільними і військовими властями у заручники було взято 554 особи, яких переселили в Чернігівську і Полтавську губернії [25].

Під час відступу російської армії силоміць забрали заручниками 77 греко-католицьких священників і 20 монахів-василіян, 29 священників виїхали добровільно [26. с. 15].

Для більшості осіб, перебування яких в краї окупаційні власті вважали “шкідливим” для нової влади, застосовували адміністративне виселення у Заволжські і віддалені губернії Росії. На початку, за вказівкою міністра внутрішніх справ Росії, висланців направляли на проживання у Томську губернію. Пізніше, у січні 1915 р. було наказано висилати подібних осіб у Сибірську губернію. Чиновник для дипломатичної переписки при воєнному генерал-губернаторові В. Олфер’єв, в телеграмі міністру іноземних справ Росії від 19 лютого 1915 р. повідомляв, що за розпорядженням Г. О. Бобрінського за ворожу шкідливу діяльність і підозри у шпигунстві з Галичини у межі Російської імперії вислано 20 греко-католицьких священників, 13 ксьондзів і 12 монахів [27].

Протягом дев’яти місяців окупації з Галичини вислали, за даними канцелярії воєнного генерал-губернатора, 578 осіб: в Єнісейську – 163, Сибірську – 214, Томську – 127, Полтавську – 20, у внутрішні губернії Росії – 54 особи. 419 осіб вислано за розпорядженням Г.О. Бобрінського, а 159 – на вимогу воєнних властей. По відношенню до повітів Галичини висланці становили: Львівський – 141, Тернопільський – 159, Перемишльський – 39, Чернівецький – 19, м. Львова – 69 осіб.

Склад висланих за віросповіданням: римо-католики і греко-католики – 365, іудеї – 213 осіб. За родом занять або громадянським станом: чиновники – 16, священники греко-католики – 34, монахи – один, ксьондзи – сім, вчителі – 16, студенти – п’ять, вихованці середніх навчальних закладів – п’ять, війти – 18, особи вільних професій – (адвокати, лікарі та ін.) – 11, землевласники – сім, інші – 464 особи [28].

Впродовж 1914–1915 рр., згідно зі звітом генерал-губернатора Г.О. Бобрінського, з галицьких земель в адміністративному порядку вислано 1962 й “переселено” до східних районів Росії 2364 особи. Проте ці дані вірогідно занижені, оскільки точний облік не проводився, особливо військовими [29. с. 192–193].

Комітет допомоги українцям-виселенцям при Центральній Раді зареєстрував на жовтень 1917 р. “по важливих пунктах Сибіру і Центральної Росії” понад 12 тис. виселенців. Крім того, близько однієї тисячі адміністративно висланих з Галичини перебувало на той час у Києві й Київському окрузі. Отже, загальна кількість адміністративно висланих з краю становила понад 13 тисяч осіб, тобто більше ніж у шість разів перевищувала офіційні дані [30, с. 41].

У тилу значнішу групу осіб, висланих з місць постійного проживання, становили особи, затримані військовою владою і передані у розпорядження цивільної адміністрації. Особи, перебування яких у районі бойових дій визнавалося військовими небажаним, переважно виселялися групами від кількох десятків до кількох сотень і в окремих випадках до кількох тисяч осіб. Так, наприклад, у Самбір вислали кілька тисяч мешканців з Добромільського повіту, в Чортківський повіт переселили 4 тис. осіб з Буковини [31].

Арешти й виселення здійснювали також повітові урядники. Начальник Чесанівського повіту Бенецький 31 травня 1915 р. повідомляв Г. О. Бобрінського, що на той час із прифронтової смуги вже було сформовано партію евакуйованих близько 3,5 тис. мешканців Ярославського і частини Чесанівського повітів і очікувалося подальше виселення [32].

Для переселення призначалися східні повіти Галичини, як найвіддаленіші від лінії розташування російських військ: Сокальський, Кам’яно-Струмилівський, Бродівський, Збаразький і Скалатський. Сюди, за розпорядженням генерал-губернатора, було виселено 1120 осіб (на вимогу військових властей – 1098 і цивільних – 22 особи). Крім того, за безпосереднім наказом Тернопільського губернатора на вимогу військових, у Золочівський повіт переселили 1169, Борщівський – близько 500, Гусятинський – до 200, Бучацький – до 300, Скалатський – до 500 осіб.

Окремо проводили арешти жандарми і поліція. Російська адміністрація вжила енергійних заходів для боротьби з “мазепинством” як “найнебезпечнішим” рухом для цілої Російської імперії, навіть за її

межами. Очолив жандармське управління воєнного генерал-губернаторства Галичини начальник Волинського жандармського управління полковник Мезенцов, який прибув до Львова наприкінці листопада 1914 р. У функції управління входили політичний розшук та проведення дізнань з політичних справ. За час з 25 листопада 1914 р. до 4 червня 1915 р. було проведено 138 переписів в порядку воєнного стану. При цьому піддано обшуку понад тисячу мешканців та заарештовано близько 1200 осіб [33]. Заручники і адміністративно вислані направлялися у Київську, Воронежську, Нижньгородську, Орловську, Тульську, Уфімську, Єнісейську, Іркутську, Томську та інші губернії Росії [34].

Серед заручників і адміністративно виселених росіянами значну частину становила українська інтелігенція. Після митрополита А. Шептицького вислали відомих діячів: о. д-ра Й. Боцяна, о. Д. Яремка – єпископів Греко-Католицької Церкви, Є. Ломницького – проректора Станіславівської духовної семінарії, о. д-ра С. Юрика, священників М. Цегельського, М. Щепанюка, директора “Народної Торгівлі” – М. Заячківського, суддю – А. Рака, кооперативного діяча Б. Чижовського, фінансистів д-ра С. Федака, К. Паньківського, архітекторів І. Левинського, І. Лозинського, проф. І. Свенціцького, заступника голови Українського педагогічного товариства К. Малицьку, д-ра В. Охримовича, д-ра С. Британа, д-ра М. Шухевича, посла Т. Старуха, Ю. Балицького та ін. [35]. Крім інтелігентів, вивозили також заможних селян. Українці становили найбільший відсоток арештованих – робилось це свідомо, щоб позбутися небезпечних “ворогів” і придушити український рух. Окрему групу становили біженці, яких виселяли примусово, а також ті, що піддалися на російську агітацію про надання їм землі, готових господарств, відповідної заробітної платні.

Першими потоками евакуації займалися російські цивільні власті з допомогою своїх чиновників і москвофілів. Тому багато біженців було із сіл і повітів, які знаходилися під москвофільським впливом. Найбільшу кількість біженців дали Лемківщина й гірські села. Із Сяноччини втекло 1,5 тис. москвофільських родин, з Лішні Дрогобицького повіту виїхало 166 осіб, чимало родин гірських сіл Сколівського і Турківського повітів залишили свої містця [36, с. 513].

За розпорядженням командувача Південно-Західним фронтом від 18 квітня 1915 р., опіка і піклування з утримання біженців покладалися на Подільського і Волинського губернаторів, яким для цього був відпущений кредит у сумі 100 тис. рублів [37].

Переслідування галицьких німців тривали до останніх днів російської окупації тільки за те, що вони німці, а Росія воювала проти Німеччини. У більших містах арештовували інтелігентів, а у провінції – нещасних німців-селян. З одного Городоцького повіту Львівської губернії за підозрою у шпигунстві у травні 1915 р. вивезено 68 родин німецьких колоністів [38]. На початку травня того самого року начальник Городоцького повіту доповідав львівському губернатору, що відповідно до розпорядження командувача 8-ї армії О.О. Брусілова, всі німці з жінками і дітьми виселені протягом 24-х годин і відправлені до Львова для подальшого їх етапування. У переддень, коли Львів залишили царські війська, до Росії було вивезено голову організації “Bund der christlichen Deutshen”, голову евангелістської громади та інших німецьких діячів [39].

Масове переміщення населення значно зросло ще більше після наказу командувача арміями Південно-Західного фронту про вислання усього здорового чоловічого населення у віці від 18 до 50 років (крім євреїв) до Російської імперії. На підставі цього наказу Г.О. Бобрінський видав розпорядження про евакуацію населення призовного віку. 17 червня генерал О.О. Брусілов затвердив інструкцію про порядок виселення працездатного населення і реквізиції в районі дій 8-ї армії, за якою усіх чоловіків від 18 до 50 років відправляли у Волинську губернію. Населенню, що підлягало вивезенню, дозволяли забирати з собою худобу і коней. Все, що неможливо було вивезти, наказано знищити [40].

Переселенців планувалося зосередити у місцевості Люблін, Холм, Володимир-Волинський, Ковель, Луцьк, Дубно, Кременець, Ляхів, Теофіполь, Базалія, Проскурів, Ярмолинці, Кам’янець-Подільський, Нова Ушиця [36, с. 514].

Ще до наказу генерала М. І. Іванова про виселення військово-зобов’язаних, близько 14 тисяч галичан були відправлені з районів, залишених російськими військами, до Києва. За повідомленням газети “Прикарпатская Русь”, на початку травня 1915 р. у Києві стали з’являтися біженці з Галичини. У перших числах травня сюди прибуло 1826, 6 травня – близько 3 тисяч, 9 травня – 2500,

10 травня – 3025, 18 травня – 635 осіб. До 20 травня хвиля біженців спала. За інформацією особливого Комітету з піклування біженцями з Галичини за 15 днів через Київ пройшло близько 12 тис. біженців-селян і близько 1500 біженців-інтелігентів. До 9 тис. селян Комітет розподілив серед наймачів, що шукали робочу силу для сільськогосподарських робіт і промислових підприємств, а близько 3 тис. осіб були відправлені в міста Пир'ятин, Лубни, Прилуки, Ніжин, Конотоп, Канів, Черкаси під опіку місцевих земств. Інтелігенція залишалася у Києві [41].

Одна з київських газет 5 травня 1915 р. писала, що між втікачами з Лемківщини з-поміж 1926 осіб більшість становлять “малороссы, остальные поляки”. Багато діячів було із Західної Галичини, серед яких переважали поляки, що й відзначали польські часописи. Так, “Gazeta Wieczorna” повідомляла, що до Львова прибуло 144 особи із Західної Галичини, з яких 122 – поїхали далі до Росії [42].

Нові партії втікачів стали прибувати до Києва наприкінці травня – на початку червня 1915 р. Так, 27 травня прибуло 580 біженців, а з 30 травня по 3 червня 1915 р. – кілька великих партій галичан загальною чисельністю понад 1000 осіб. Рух біженців, за свідченням львівського і тернопільського губернаторів, був настільки масовий, що не було можливості організувати їх реєстрацію [43].

Після чотирьох днів битви між австро-німецькими і російськими військами (29 квітня – 2 травня 1915 р.) під Горлицями, Тарновом, в Карпатах, на ріках Сян і Віслок росіяни втратили не тільки бойовий склад і техніку, але найважливіше – стратегічну ініціативу. Перемишльська операція, розпочата 13 травня, завершилась взяттям 3 червня фортеці Перемишль. Здобуттям 22 червня 1915 р. Львова завершилася Горлицька операція, в результаті якої росіяни залишили Галичину (частина південно-східної її території й надалі перебувала під російською окупацією аж до липня 1917 р.) і зупинилися на рубежі Західного Бугу і Золотої Липи.

У місцевостях, які залишали російські війська, усім бажаним виїхати за власні кошти пропонували, крім звичайних, ще й додаткові поїзди. Вони відправлялися зі станції Львів-центральної щоденно, починаючи з 3 червня щовечора. Для тих, хто виїжджав залізницею, видавали посвідчення в канцелярії воєнного генерал-губернатора. Особам призовного віку видавали перепустки до Волинської губернії, куди вони направлялися за наказом головнокомандувача. Особливо лояльні до росіян, зокрема керівники москвофілів, діставали перепустки на в'їзд у межі Росії. Виняток становили лише міста, на в'їзд до яких дозвіл надавали військові окружні штаби. Перепустки не були видом на проживання. Тим не менше, це був єдиний документ, що посвідчував особу. Під час евакуації не видавали перепусток на виїзд євреям. З 1 по 6 червня 1915 р. канцелярія воєнного генерал-губернатора Галичини видала 10 926 перепусток на виїзд до Росії [44].

Перша хвиля переселення відбулася більш-менш організовано, російські власті опікувалися біженцями в дорозі. Зовсім інший вигляд мала військова евакуація у червні 1915 р. Багато біженців було з Жовківського повіту. За свідченням очевидця, 19 червня 1915 р. у с. Жовтанці біля Львова було справжнє пекло. Від хати до хати ходили жандарми, змушуючи людей до переїзду в Росію. Наступного дня силою зброї повиганяли мешканців зі своїх домів, лякаючи історіями про звірства австрійської армії. Тоді з Жовтанців виїхало 379 родин (близько 2 тис. осіб). У селі залишилося тільки половина греко-католицького населення. Виїхали майже усі мешканці с. Сулимів, 95 сімей виїхало з с. Великі Передримихи. Загальна кількість біженців з Жовківського повіту становила близько 10 тис. осіб [45].

Населення покидало рідний край через страх перед репресіями з боку австрійських властей, згадуючи події напередодні війни. Одним з чинників, що збільшив кількість біженців, було насильне переведення у православ'я віруючих Греко-Католицької Церкви. Вглиб Росії евакуювалися з Галичини 70 православних священників. У Яворівському повіті мешканці гмін Новий Язів і Цетуля, які прийняли православ'я, всі виїхали. За повідомленнями старости з Рава-Руського повіту, разом з російськими військами емігрували майже усі жителі з семи гмін. До таких належали гміни Біле, Щирець, Парипси, Гійче. З гмін Кам'янка Волоська, Руда Монастирська, Радруж виїхала половина населення [46].

У Кам'янку-Струмилівському повіті с. Соколя покинуло 652 особи, у Львівському повіті с. Запитів залишило 260 осіб. Перші загони австрійської армії, які увірвалися в село, спалили його вщент, розлючені тим, що мешканці пішли з російськими військами [47].

На схід Росії виїхала частина населення м. Глиняни (50 сімей) Перемишлянського повіту, м. Миколаїва, м. Сокаля, м. Немирова. У Бібрецькому повіті частина населення з кількох гмін добровільно покинула місце свого проживання, кількість біженців зі Стрийського повіту становила 129 осіб [48].

За повідомленням староства, у Яворові список примусово вивезених нараховував 1019 осіб. З цього списку 226 осіб взяли заручниками, тобто виїхали примусово, решта добровільно. У Сколівському повіті заручників не брали. Однак багато сімей теж добровільно пішли зі своїх домівок за російськими військами, що відступали [49].

Потоки біженців тягнулися до австро-російського кордону. Начальник Бродівського повіту доповідав воєнному генерал-губернаторові Галичини, що через м. Заложці проходять тисячі біженців – чоловіків, жінок, дітей, які просять хліба. Найближчим пунктом, де вони могли отримати хоч якусь їжу, було м. Крем'янець. Там для біженців влаштовували пункти харчування. 17 червня 1915 р. начальник Золочівського повіту у рапорті львівському губернатору М. Мельникову доповідав, що населення с. Красне та інших місцевостей евакуюється в Росію [50].

Про становище біженців можна зробити висновок з телеграми, надісланої 14 червня 1915 р. зі штабу 8-ї російської армії. У ній відзначалося, що по усіх дорогах до державного кордону безперервно рухаються тисячі возів з біженцями, які утруднюють пересування військових обозів. Багато з них просили допомоги – видати хліб і гарячу їжу. Особливо наголошувалося, що “загалом становище біженців безпорадне, більшість з них не дає собі звіту, куди йде і для чого. Паніка і страх оволоділи людьми”.

В окремих повітах спостерігався великий вплив біженців. Начальник штабу 11-ї російської армії в телеграмі від 12 липня 1915 р. повідомив генерал-губернатора Галичини, що в с. Ляцьке Велике Золочівського повіту, населення якого голодувало і були навіть випадки захворювання на холеру, скупчилися безпритульні біженці, які живуть під відкритим небом у возах [51].

Велика кількість біженців зосередилася у Бродівському повіті. Щоб запобігти інфекційним захворюванням, начальник повіту С. Д. Євреїнов 21 липня 1915 р. звернувся до волинського губернатора з проханням переправити біженців в Росію. Це прохання не було виконано. У зв'язку із закінченням евакуації з Галичини відправляти біженців в Російську імперію заборонялося. Крім загрози інфекційних захворювань, в повіті відчувалася нестача продуктів харчування. Багато з біженців змушені були повертатися назад [52].

Протягом вересня 1915 р. у м. Броди біженцям видали 75 121 холодну пайку, що складалася з 45 золотників крупи, двох золотників чаю, трьох золотників цукру, двох золотників солі, 10 золотників сала або масла. Пайки отримали близько 600 осіб, в той час, як біженців було близько до 7 тис. осіб [53].

Місцеві власті не могли забезпечити втікачів найнеобхіднішим: продуктами харчування, житлом. Тому волинський губернатор вирішив вислати галицьких біженців разом з місцевим населенням. Через Київ наприкінці серпня – на початку вересня 1915 р. проїжджало до 15–30 тис. осіб з Волині. У серпні прибувало щоденно одних тільки галичан до 3 тис. осіб. Для пришвидшення евакуації з Києва головнокомандувач Південно-Західним фронтом генерал М. І. Іванов видав наказ про безоплатний проїзд для біженців у заздалегідь визначені губернії Росії [54].

Військове командування збільшувало кількість біженців за рахунок підданих своєї держави. У середині серпня 1915 р. головнокомандувач арміями Південно-Західного фронту М. І. Іванов затвердив інструкцію про порядок евакуації стоверстної прикордонної смуги Волинської, Подільської і Бессарабської губерній, яка супроводжувалася примусовою депортацією населення. 16 серпня 1915 р. Рада міністрів Росії після офіційного обговорення визнала недопустимою поголовну евакуацію населення із знищенням майна. 18 серпня про це повідомили в Ставку Верховного головнокомандувача, яка 20 серпня наказала: військовому керівництву – насильно не виселяти, а цивільній адміністрації – підтвердити населенню, що примусового виселення немає, і по можливості, необхідно залишатися на місцях [21, с. 13].

28 вересня 1915 р. помічник начальника Київської міської поліції у секретному донесенні повідомляв, що за час війни через перше відділення перейшло направлених різними етапними комендантами і штабом Київської фортеці не менше 30 тис. осіб з Галичини і району розташування

військ. Ці особи переміщалися через пересильну тюрму у різні губернії для поселення: в Пензенську, Томську, Пермську, Самарську, Уфимську, Сибірську, Іркутську та Нижньгородську губернії.

У телеграмі київського коменданта від 14 жовтня 1915 р. голові комісії з заручників, створеної при воєнному генерал-губернаторові Галичини, генерал-майору Кноррінгу повідомлялося, що переданих штабом Київської фортеці у міську поліцію військовозобов'язаних, висланих з Галичини з початку війни і по даний час, налічується 3 485 осіб, не виділяючи жінок і дітей.

У тюрмах Чернігівської губернії утримували 251 особу, взяту військовими властями Галичини як заручників (10 поляків, решта євреї). З них 216 осіб вибуло у Нижньгородську губернію, а поляки залишилися у Новозибкові під наглядом поліції у притулку через відсутність грошей на оплату приватного житла [55].

Окупація розвіяла обіцянки вищих кіл Російської імперії про захист поневолених народів, їх повагу, розвиток і процвітання, які щедро роздавали у маніфестах на початку війни. Для допомоги біженцям 28 серпня 1915 р. був створений Відділ допомоги населенню, постраждалому від війни, при Комітеті Південно-Західного фронту Всеросійського Земського Союзу (ВЗС). Після уточнення шляхів пересування біженців, вони були обладнані пунктами харчування. До листопада 1915 р. на цих пунктах було видано біженцям 3 млн. 705 тис. 598 порцій їжі.

Агентами-провідниками Відділу допомоги було перевезено понад 120 тис. осіб. Вони формували партії біженців по віку і статі, організовували харчування в дорозі і на місцях поселення, забезпечували супровід. Для пошуку біженців дітей-сиріт, які втратили батьків, були створені особливі загони (до 10). Вони організовували притулки для дітей. Через них пройшло близько 100 тис. дітей.

Після стабілізації подій на фронті і припинення евакуації біженців, у роботі ВЗС настав новий етап. Необхідно було надати допомогу тим біженцям і виселенцям, які не встигли евакуюватися і перебували на території Галичини, а також розореному місцевому населенню. Для цього було створено понад 100 стаціонарних пунктів харчування, які годували від 100 до 120 тис. осіб щоденно. Спочатку на цих пунктах видавали гарячу їжу, а з часом перейшли на видачу сухих пайків на кілька днів вперед [56].

Проблема біженців стала державною проблемою. Схвалений Державною Радою і Державною Думою закон "Про забезпечення потреб біженців", був опублікований 1 вересня 1915 р. У ньому передбачалося виділення з державного казначейства у 1915 р. у розпорядження Міністерства внутрішніх справ 25 млн. рублів на задоволення потреб біженців. Для обговорення і об'єднання усіх засобів із забезпечення потреб біженців була створена під керівництвом Міністерства внутрішніх справ Особлива нарада з улаштування біженців. До її складу увійшло по сім членів від Державної Ради і Державної Думи. Керівництво покладалося на міністра внутрішніх справ [57].

Згідно з розробленим Положенням, біженцями визнавалися ті особи, що залишили місцевості, яким загрожував ворог, або вже ним захоплені, або виселені за розпорядженням військових чи цивільних властей з району військових дій, а також вихідці з ворожих Росії держав, за винятком іноземних підданих німецької і угорської національностей.

Поряд з цими установами допомогу біженцям надавав Комітет її імператорської величності великої княжни Тетяни, який був створений у вересні 1914 р. Комітет виконував різні функції: надання одноразової матеріальної допомоги, сприяв відправленню на місця постійного проживання, займався пошуком роботи для працездатних, влаштуванням до притулків та інших благодійних установ непрацездатних.

Після евакуації з Кисва частина біженців опинилася у Ростові-на-Дону і в Нахичевані. Тут зосередилось близько 5 тис. осіб. На 29 жовтня 1915 р. залишилася після реєстрації 3 741 особа.

Руский Народний Совет Прикарпатської Русі, очолюваний В. Дудикевичем, теж виїхав до Росії. Там він відновив свою діяльність і звернувся до російського уряду з клопотанням доручити йому опіку над біженцями з Галичини у Ростові-на-Дону. Клопотання задовольнили, і для надання допомоги Міністерство внутрішніх справ виділило 300 тис. рублів, а Комітет її імператорської величності княжни Тетяни виділив 250 тис. рублів, і крім того, щомісячно виділяв допомогу у розмірі 60 тис. рублів на утримання біженців.

Переважну більшість біженців становили інтелігенція і учнівська молодь. Селянам заборонялося поселятися у цих містах. У Комітеті, який очолював В. Дудикевич, працювало 18 комісій: організаційна, бюджетна, з надання допомоги, квартирна, продовольча, з селянських питань, постачання тощо. Кожна комісія складалася з двох–трьох осіб. Ці працівники отримували платню. Однак Комітет з опіки над біженцями не дуже цікавився потребами біженців-селян, які там опинилися, і зосередив усю увагу на інтелігенції.

Зважаючи на численні скарги біженців на адресу Комітету, в Ростов-на-Дону була направлена комісія у складі чиновника для дипломатичної переписки при воєнному генерал-губернаторові В. Олфер'єва та офіцера для доручень, підполковника Белоручьєва. У пам'ятній записці про діяльність Комітету відзначалося, що серед біженців-селян “невдоволення проти Комітету зростає. Головною причиною цього невдоволення було байдуже і брутальне ставлення до них осіб, які працюють в Комітеті”. В. Олфер'єв писав, що за час його перебування у Ростові-на-Дону, до нього десятками надходили скарги щодо дій Комітету. Лише за два дні, 20 і 21 жовтня 1915 р., надійшло 39 скарг, підписаних 421 біженцем.

24 жовтня 1915 р. 92 біженці подали заяву В. Олфер'єву, в якій висловили своє невдоволення діяльністю Комітету і звернулися з проханням призначити для них інших людей або інший Комітет, який взяв би їх під свою опіку [58].

Скільки ж людей змушені було залишити свої домівки і шукати порятунку? Близько 40 тис. галичан-втікачів осіли на території Волинської губернії, сподіваючись на швидке повернення у рідні краї [59]. Основна маса біженців направлялася до наддністрянських губерній України, а також у центральні райони Росії. Так, на теренах Курської губернії знайшли притулок близько 40 тис. осіб, яких розмістили по селах [60].

Десятки тисяч галичан вислали на Поволжжя, Урал і до Сибіру. За повідомленням відділу Міністерства внутрішніх справ з опіки над біженцями на листопад 1915 р. в окремих губерніях кількість вільних від робіт зареєстрованих біженців з Галичини становила: Ярославська – 498 русинів, Подольська – 530 русинів, Уральська – 985 галичан, Рязанська – 3928 русинів, Астраханська – 1591 русин і 271 галичанин, Орловська – 3 108 осіб невизначеної національності. Звичайно, дуже важко встановити загальну кількість біженців-галичан на підставі таких фрагментарних документів. Те саме стосується і визначення національності. Крім галичан, русинів, “русских”, в графі національність значаться і поляки [61].

За даними Міністерства внутрішніх справ Росії на 8 вересня 1915 р. у різних губерніях перебувало близько 750 тис. біженців. Загальна ж кількість біженців по Росії, враховуючи втікачів з Галичини і з прикордонних районів імперії, не повинна була перевищувати 3 млн. осіб [62]. У статті, надрукованій 14 березня 1916 р. в газеті “Діло”, говориться про те, що кількість українських біженців зі Східної Галичини не повинна перевищувати 400 тис. осіб [63].

Лише у жовтні 1916 р. у зв'язку із зміною ситуації на Південно-Західному фронті Вища російська військова адміністрація почала видавати дозволи на повернення у рідні краї тим австрійським підданам, які перед війною проживали на схід від лінії Дубно – Чернівці (тобто на схід від р. Серету в Галичині) і яких тимчасово виселили вглиб Російської імперії. Списки виселених осіб передали поліції для опитування щодо бажання повернутися назад до своїх домівок [64].

Заручництво, примусове виселення, біженство завдали величезних соціальних, матеріальних, психологічних та духовних збитків галицькому населенню. Воно стало надзвичайно великим суспільним потрясінням у житті усієї Галичини 1914–1915 рр.

На наш погляд, поставлена проблема потребує спеціального дослідження.

1. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 роки). – К., 1960. – 372 с. Кучера І.В. Добровільна і примусова міграція населення Східної Галичини в роки Першої світової війни [Текст] / І.В. Кучера // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук. вісник: зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, УАН. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – Вип. 19. – С. 10–16. Макаrchук С.А. Етносоціальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период

империалізму. – Львів, 1983 – 256 с.; Мазур О., Патер І. Львів у роки Першої світової війни // Львів. Історичні нариси. – Львів, 1996. – С. 302–324; Мазур О., Патер І. Перша світова війна // Історія Львова. – Т. 2. – Львів, 2007. – С. 492–536; Осечинський В.К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. – Львів, 1954 – 165 с.; Перелигіна О. Заручники війни // Галицька брама. – № 7–8. – Л. 2007; Реснт О. Україна в Першій світовій війні: сучасні науково-методологічні акценти. — Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр. – Вип. 16. – Львів, 2008. – С. 252–264; Сердюк О. Біженство в Україні під час Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. 4. – К., 2002. – С. 111–132.

2. Прикарпатская Русь – 1914. – 7 окт., 13 нояб., 4 дек., 31 дек.; Прикарпатская Русь – 1915. – № 1545; Glos Narodu. – 1914. – 31 serp.; Talerгофский альманах. – Вип. I. – Львов, 1924. – С. 37.

3. Talerгофский альманах. – Вип. II. – Львов, 1925. – С. 25. 4. Прикарпатская Русь – 1914. – 17 окт., 19 окт., 30 окт.; Прикарпатская Русь – 1919. – 12 фев. 5. Прикарпатская Русь – 1919. – 12 фев. 6. Прикарпатская Русь – 1914. – 30 окт.; Lasocki Z. Polacy w austrijackich obozach barakowych dla uchodźców i internowanyc. – Kraków. 1929. – S .258. 7. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ) – Ф. 147, Оп.1, Спр. 77, Арк. 56. 8. Там само, Арк. 3, 17. 9. Прикарпатская Русь – 1914. – 16 окт.; ЦДІАУЛ, Ф. 147, Оп.1, Спр. 77, Арк. 56. 10. Російський державний військово-історичний архів (м. Москва, Російська Федерація), далі РДВІА. – Ф 2000, Д.2050, Л. 88.; ЦДІАУЛ. – Ф. 147, Оп.1, Спр. 151, Арк. 30, 32, 602; Спр. 152, Арк. 299, 472, 509, 573. 11. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. – Мюнхен, 1969. – 542 с. 12. РДВІА. – Ф. 13216, Оп 1, Д.89, Л. 1. 13. Діло – 1914. – 5 вер. 14. РДВІА, – Ф 2068, Оп. 1, Д. 114, Л. 18. 15. Международные отношения в эпоху империализма: Документы из архивов царского и Временного правительств. 1878 – 1917. Серия III: 1914 –1917 гг. – Т. 1 – 10. – М. – Л.: Гос. соц.-экон. изд-во, 1931 – 1938. – Серия III. – Т. VI, Ч. I. – М. 1935. – (483 с.) – С. 337. 16. РДВІА. – Ф 2068, Оп. 1, Д. 114, Л. 18. 17. Петрович І. Галичина під час російської окупації: серпень 1914 – червень 1915. – Відень: “Політична бібліотека”, 1915. – 116 с. 18. ЦДІАУЛ. – Ф. 645, Оп. 1, Спр. 34, Арк. 14, 20, 21. 19. ЦДІАУЛ. – Ф. 645, Оп. 1, Спр. 31, Арк. 87. 20. Берест І.Р. Репресивні акції щодо населення Східної Галичини в роки Першої світової війни // Вісник НУ “Львівська політехніка”. – “Держава та армія”. – 2007. – № 584. – С. 52–57. 21. Кучера І.В. Добровільна і примусова міграція населення Східної Галичини в роки Першої світової війни [Текст] / І. В. Кучера // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки // Наук. вісник: зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 19. – С. 10–16. 22. РДВІА. – Ф 2068, Оп. 1, Д. 114, – Л. 18, 18 об; Ф 2003, Оп. 2, Д. 539. Л 17; Д. 538. Л. 13-15. 23. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі ЦДІАУК). – Ф. 361, Оп. 1, Спр. 906, Арк. 3. 24. Cholodecki V. Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–2 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń / V. Cholodecki. – Lwów, 1930. – 179 s. 25. РДВІА. – Ф 2003, Оп. 2, Д. 539. Л 17. 26. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950) / пер. з англ.. – Львів, УКУ, 2005. – 268 с. 27. Архив внешней политики Российской империи. Ф. Канцелярия. Архив “Война”. 1915, Ед. хр. 181, Л 34. 28. ЦДІАУК. – Ф. 361, Оп. 1, Спр. 896, Арк. 248; РДВІА. – Ф. 2068, Оп. 1, Д. 114, – Л. 17. 29. Бахтурина А.Ю. Политика Российской Империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А.Ю. Бахтурина. – М.: АИРО-XX, 2000. – 264 с. 30. Рубльов О.С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 648 с. 31. РДВІА. – Ф 2068, Оп. 1, Д. 114, – Л. 17. 32. ЦДІАУЛ, Ф. 645, Оп. 1, Спр. 28, Арк. 1. 33. РДВІА, – Ф 2068, Оп. 1, Д. 114, – Л. 17об., 18.; Л. 131. 34. ЦДІАУК. – Ф. 361, Оп. 1, Спр. 839, Арк. 25. 35. Думін Осип. Історія легіону українських січових стрільців 1914–1918 // Дзвін. – 1991. №11–12; Украинская жизнь. – 1915. – № 8–9. – С. 136–137. 36. Патер І. Селяни на українських землях Австро-Угорської імперії / І. Патер // Історія українського селянства: нариси: в 2-х т. – Т. 1. – К.: Наук. думка, 2006. – С. 498–513. 37. ЦДІАУК. – Ф. 361, Оп. 1, Спр. 546, Арк. 35. 38. Пілінкевич А. Львів в умовах російської окупації / А. Пілінкевич // Галицька Брама. – Львів, 2007. – № 7–8. – С. 24. 39. Державний архів Львівської області (далі ДАЛО). – Ф. 907, Оп. 1, Спр 137, Арк. 7; Історія Львова: у 3 т. / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; ред. Ю. Бірюльов. – Т. 2: 1772 – жовтень 1918. –

Львів: Центр Європи, 2007. – С. 511. 40. ДАЛО. – Ф. 907, Оп. 1, Спр 137, Арк. 35. 41. ЦДІАУК. – Ф. 361, Оп. 1, Спр. 546, Арк. 22; Прикарпатская Русь. – 1915. – №1639, 1647, 1652, 1654, – 20 мая. 42. Киевская мысль. – 1915. 5 мая; Gazeta Wieczorna. – 1915. – 29 тая. 43. Прикарпатская Русь. – 1915. – 20 мая; 4 июня; ЦДІАУК. – Ф. 361, Оп. 1, Спр. 546, Арк. 36, 37. 44. РДВІА. – Ф. 2068, Оп. 1, Д. 114, – Л. 11 об. 45. Діло. – 1915. – 26 лист.; История городов и сел. Украинской ССР: в 26 т. – Львовская область [пред. ред. кол. Д.А. Яремчук] – К.: Глав. ред.. АН УССР, Ин-т истории АН УРСР, 1978. – С. 402. 46. ЦДІАУК. – Ф. 361, Оп. 1, Спр. 1197, Арк. 1; Макарчук С.А. Этносоциальное развитие и национальнѣе отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов, 1983. – С. 61; Діло – 1915. – 20 лист. 47. Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917–1920 рр.): докум. й матер. – Львів, 1957. – С. 77. 48. История городов и сел Украинской ССР: Львовская область. ... С. 402; Макарчук С.А. Вказ. прац. – С. 61. 49. ЦДІАУЛ. – Ф. 146, Оп. 4, Спр. 5127, Арк. 58–161; Спр. 5126, Арк. 113. 50. ЦДІАУК. – Ф. 361, Оп. 1, Спр. 546, Арк. 40, 41; ДАЛО. – Ф. 907, Оп. 1, Спр 137, Арк. 30. 51. ЦДІАУК. – Ф. 361, Оп. 1, Спр. 546, Арк. 42 зв.; 46. 52. ЦДІАУЛ, Ф. 146, Оп. 4, Спр. 5126, Арк. 113. 53. Російський державний історичний архів у м. Санкт-Петербурзі – далі РДІА у м. Санкт-Петербурзі. – Ф. 465, Оп. 1, Д. 29, Л. 76, 77. 54. ЦДІАУК. – Ф. 361, Оп. 1, Спр. 1168, Арк. 30; Спр. 546, Арк. 44. 55. РДВІА, – Ф. 13216, Оп. 1, Д. 71, – Л. 41; Л. 37; Л. 2. 56. ЦДІАУК. – Ф. 361, Оп. 1, Спр. 1183, Арк. 9,9 зв. 57. РДІА у м. Санкт-Петербурзі. – Ф. 797, Оп. 85, II отд. 3 стол, Д. 341, ч.1, Л. 41,42. 58. ЦДІАУК, Ф. 361, Оп. 2, Спр. 11, Арк. 22 зв., 42, 83, 84. 59. ЦДІАУК. – Ф. 361, Оп. 1, Спр. 1197, Арк. 1. 60. РДІА у м. Санкт-Петербурзі. – Ф. 465, Оп. 1, Д. 29. Л. 76. 61. РДІА у м. Санкт-Петербурзі. – Ф. 821, Оп. 128, Д. 1428. Л. 4–13. 62. РДІА у м. Санкт-Петербурзі. – Ф. 797, Оп. 85, Д. 341. ч.І. – Л. 128. 63. Макарчук С. А. Цит. пр. – С. 62. 64. Вістник СВУ. – 1916. – Відень. – Ч. 123. – 5 лист. С. – 724.

УДК 930. 24: 364. 464

О.М. Бежук

Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ПРАЦЯ “ЖІНОЧОГО КОМІТЕТУ” У ТАБОРІ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ТА ВИСЕЛЕНЦІВ м. ГМІНД (1916–1918 рр.)

© Бежук О. М., 2013

Проаналізована різнопланова праця жінок у таборі українських біженців та виселенців у м. Гмінд під час Першої світової війни, зокрема у складі “Жіночого Комітету”, що діяв з 1916 по 1918 рр.

The article analyzes versatile women’s work in the camp of Ukrainian refugees and evictees in the town of Gmind during the World War I, particularly in the “Women’s Committee”, which operated in 1916–1918.

Провідна парадигма сучасної історичної науки ХХІ ст. передбачає новий перегляд історії. Це змушує дослідників повернутися до проблем людини – ментальних, національно-культурних, релігійних і навіть побутових у межах того чи іншого хронологічного відліку. Такий підхід є особливо цінним для дослідження періоду Першої світової війни, коли українські землі опинилися в епіцентрі бойових дій, а суспільні процеси характеризувалися динамізмом, масовістю, широким полем діяльності.